

Євроатлантичні цінності й місіонерство США: конфлікт ідеалів та національних інтересів

Віктор Пироженко,

кандидат філософських наук, державний експерт
Національного інституту проблем міжнародної безпеки
РНБО України

Стаття присвячена аналізу причин коригування зовнішньополітичного курсу США в роки президентства Дж. Буша-молодшого. Здійснюється спроба розкрити філософське й ідеологічне підґрунття основних положень зовнішньої політики США на сучасному етапі у зв'язку з прийняттям нової Стратегії. Простежуються нові підходи адміністрації Дж. Буша-молодшого до завдань забезпечення національної безпеки, що ґрунтуються на ототожненні національних інтересів США з поширенням євроатлантичних цінностей. Критичному аналізу піддається вплив нового зовнішньополітичного курсу США на стан міжнародної безпеки.

16 березня 2006 Дж. Буш оприлюднив чергову Стратегію національної безпеки США (попередня публікувалася 2002 року). Вона закріплює й розвиває принципи зовнішньої політики держави, суть яких полягає у поєднанні проблеми поширення ідеалів свободи, прав людини та народовладдя з проблемою захисту американських інтересів за рубежом, нейтралізації мобілізаційної основи антиамериканських режимів, ліквідації терористичної загрози, забезпечення національної безпеки США. Отже, заново порушується питання про зв'язок міжнародної безпеки зі змістом зовнішньої політики США у відносинах з країнами, що не поділяють євроатлантичних цінностей у пропонованій їм формі, а то й просто тих, що належать до іншого культурно-цивілізаційного світу.

Окреслена проблема останнім часом знову актуалізувалася. Це пов'язано, зокрема, з перемогою Демократичної партії на виборах до Конгресу США і, внаслідок цієї події, з можливим коректуванням зовнішньополітичного курсу країни. У цьому контексті проблема набуває додаткового аспекту, пов'язаного з різним ставленням демократів і

Віктор Пироженко

республіканців до морально-етичних зобов'язань США в міжнародній політиці.

Місіонерські претензії США ґрунтуються на тезі про існування у світі універсальних позачасових культурно-цивілізаційних цінностей. За цією логікою країни євроатлантичного регіону, які в силу різних обставин стали їх носіями, мають право поширювати такі цінності в усьому світі. Якщо нині найбільш підготовленим до просування євроатлантичних цінностей є США, то вони й повинні взяти на себе провідну роль у цій місії. Обмеження в масштабах і темпах такого поширення у цьому випадку залежать лише від технічних можливостей країни-місіонера, а не від готовності тих чи інших країн прийняти такі цінності.

Нас у цьому випадку цікавить саме ідеологічне обґрунтування американського місіонерства, яким би примітивним і помилковим воно не було. Його аналіз дає можливість висвітлити справжню проблему, що лежить у площині філософії політики і має яскраво виражений світоглядно-ціннісний аспект. Цю проблему можна сформулювати в такий спосіб: **чи можуть у принципі існувати такі суспільно-політичні цінності, нав'язування яких світові можна було б виправдати, і якщо так, то яким чином?**

Нове позиціонування США у світі, що будується на більш повному, ніж за попередніх адміністрацій, використанні всіх переваг єдиної поки що наддержави є, ймовірно, не ситуаційною реакцією на терористичну атаку 11 вересня 2001 року, а заздалегідь спланованою й детально розробленою республіканцями стратегією зовнішньої політики ще до приходу Буша-молодшого до влади. Адже за його президентства принципово змінилося ідеологічне обґрунтування зовнішньополітичного курсу й визначених пріоритетів.

Для республіканської адміністрації Дж. Буша-молодшого риторика щодо прав людини і цінностей демократії стала, скоріше, агітаційно-пропагандистським прикриттям для вирішення головного завдання – забезпечення національної безпеки шляхом превентивного застосування сили й переформатування всієї міжнародної системи безпеки. Відповідно, основна ставка робиться не на дипломатичні методи досягнення зовнішньополітичних цілей і забезпечення власних національних інтересів у межах чинних міжнародних структур безпеки (включаючи НАТО), а на відверте використання своєї економічної та військово-технологічної переваги шляхом односторонніх дій.

Висновок, який зробила адміністрація Дж. Буша-молодшого після подій 11 вересня 2001 року, полягає в тому, що тоталітарні політичні режими за визначенням, незалежно від релігійної орієнтації і поточних намірів, становлять потенційну загрозу для США й демократичних держав світу через принципові розбіжності базових цінностей тоталітаризму і демократії. На думку політичного керівництва США, такі розбіжності ще

більше ускладнюють агресивний характер тоталітарних режимів. Отже, хоча міжнародний тероризм сам по собі є нетрадиційним викликом національній і міжнародній безпеці, кінцева мета США в боротьбі з ним лишається традиційною – „торжество американоцентричного світоустрою, а також американських (точніше – євроатлантичних, але в американському варіанті - прим. В. П.) цінностей – таких, як права людини, верховенство закону, ... відкрита й вільна економіка, віротерпимість” [5, с. 60].

Таким чином, проблему прав людини й демократизації політичних режимів адміністрація Дж. Буша розглядає в контексті принципової зміни механізмів забезпечення безпеки США та їх союзників в умовах активізації міжнародної терористичної мережі і появи нових ризиків для світової системи безпеки. Завдання просування демократії в найбільш важливих для інтересів США регіонах (Близький і Середній Схід, Закавказзя, Середня Азія) є для нинішньої республіканської адміністрації США не самоціллю, як раніше (особливо при демократичних адміністраціях Дж. Картера - 1977- 1981 рр. і Б. Клінтона – 1993 - 2000 рр.), а інструментом забезпечення своєї національної безпеки. Зміст старої і нової „Стратегії...”, як і інших аналогічних документів, досить переконливе тому підтвердження. Якщо в часи „холодної війни” і аж до 11 вересня завдання просування цінностей демократії у світі й забезпечення національної безпеки розглядалися американськими адміністраціями дещо ізольовано, то після тих подій вони сприймаються керівництвом США у взаємозв'язку. Цим можна пояснити й серйозну активізацію зовнішньої політики США у згаданих регіонах стосовно посилення свого впливу.

Отже, проблема втручання в суверенні справи інших держав розглядається США не тільки у зв'язку з просуванням цінностей демократії, у тому числі й прав людини та гуманістичних ідеалів, але й у контексті права держави (у цьому випадку – США) на самооборону. Такий підхід значно посилює позицію США, що декларують своє право на втручання в певних ситуаціях у внутрішні справи інших держав.

Таке розуміння завдань забезпечення національної і міжнародної безпеки обумовлюють позицію США, згідно з якою права людини і цінності демократії не є винятковою прерогативою суверенних держав та їх національних урядів.

Саме про право на самооборону говорив через якийсь час після терактів 11 вересня 2001 року президент Дж. Буш, мотивуючи необхідність військової кампанії проти режиму талібів в Афганістані. Одержана спецслужбами країн НАТО інформація про тіньову сторону діяльності талібів, заяви лідерів Талібану про підтримку Аль-Каїди, виявлення каналів фінансування Аль-Каїди і баз підготовки терористів на території Афганістану об'єктивно давали достатні підстави для збройного

Віктор Пироженко

втручання в діяльність афганського керівництва в контексті права США на самооборону. **У цій ситуації проблема демократизації політичного режиму в Афганістані й завдання забезпечення безпеки США і справді виявилися взаємообумовленими.**

Наскільки такий підхід є універсальним і чи відповідає він завданням зміцнення міжнародної безпеки? Здається, що відповіді на ці питання допоможе розгляд мотивів військової акції США в Іраку, яку адміністрація Дж. Буша-молодшого намагалася за мотивами, цілями і завданнями поставити в один ряд з антиталібською кампанією в Афганістані.

Як відомо, ця акція не знайшла одностайної підтримки держав – союзників США по НАТО й антитерористичній коаліції (у першу чергу – РФ). Те, що й донині не знайдено доказів зберігання зброї масового знищення на території Іраку, а також допомоги міжнародної терористичної мережі режимові С. Хусейна, свідчить про спробу США скористатися гаслом „боротьби проти міжнародного тероризму і держав, що його підтримують”, а також розширеним трактуванням свого права на самооборону для вирішення власних геополітичних та економічних завдань. Демократизація політичного режиму в Іраку в цій ситуації не є засобом реалізації політики „розширення свободи” і навіть не засобом нейтралізації ймовірних військових загроз національній безпеці США (як було в ситуації з талібанівським Афганістаном та Аль-Каїдою), а, скоріше, **способом** забезпечення економічних інтересів США й, у першу чергу, в енергетичній галузі. Однак такий **спосіб** зачіпає економічні інтереси інших країн.

Водночас є підстави думати, що просування цінностей демократії при нинішній адміністрації не є самостійною метою – воно підпорядковується інтересам боротьби з міжнародним тероризмом і, зрештою, національним інтересам США. Ця теза підтверджується не завжди послідовним захистом цінностей демократії в країнах, де такі цінності ігноруються, але в яких уряди входять до антитерористичної коаліції або якимось чином виявляються корисними для американців у забезпеченні їх національних інтересів в інших сферах. Прикладом такої непослідовності є терпиме (незважаючи на застереження) ставлення США до політичної практики в Казахстані, Азербайджані, Молдові й Таджикистані, хоча невдоволення цією практикою американці не раз демонстрували.

По суті, наведені приклади дають підставу припускати, що зв'язок завдання просування демократії, „розширення свободи” тощо з правом США на самооборону не може бути універсальним (тобто – у всіх ситуаціях) обґрунтуванням довільного, на власний розсуд, втручання США в суверенні справи інших держав. Таке втручання може розглядатися, скоріше, як виняток з правила, що й мало місце стосовно Афганістану.

Зазначене підтверджує побоювання деяких експертів, висловлені ще

на самому початку президентства Дж. Буша й повторені неодноразово в процесі реалізації доктрини „розширення свободи”. Трактуючи право США на самооборону в ситуації відсічі терористичним нападам як право самостійного визначення об’єктів загроз і, отже, як право нанесення по них превентивних ударів, адміністрація Дж. Буша-молодшого одержує можливість мимоволі чи й навмисно перевищувати в подібних акціях міру необхідної самооборони. Поєднуючи гасло боротьби з тероризмом, право на самооборону й необхідність демократизації політичних режимів, США намагаються в такий спосіб узаконити для себе можливість свавільно за зручної нагоди втручатися у внутрішні справи країн, що їх цікавлять, для забезпечення власної національної безпеки, що часто, по суті, є вираженням національного егоїстичного інтересу. Така ситуація не може не викликати активного протесту інших держав, навіть союзників США, в тому числі й партнерів по НАТО (Франція, Німеччина, Бельгія, Люксембург).

Наскільки збігаються національні інтереси США в справі просування демократії з інтересами безпеки решти світу?

Адміністрація Дж. Буша вважає, що США, захищаючи цінності демократії й прав людини, захищають загальгуманістичні універсальні цінності й ідеали. А тому інтереси США у цій сфері збігаються з інтересами народів усього світу.

Видаються сумнівними дві тези, якими адміністрація Дж. Буша-молодшого аргументує свою зовнішньополітичну стратегію.

1. Теза про те, що тоталітарні режими за визначенням є потенційною загрозою США й іншим демократичним країнам чи то через їхню підтримку міжнародного тероризму (Лівія, Сирія, Іран, а недавно - саддамівський Ірак і талібанський Афганістан), чи то через неприйняття взагалі цінностей демократії (Північна Корея, почасти Китай, В’єтнам, Куба і т. д.). Ця теза означає помилкове ототожнення тоталітарного режиму зі статусом потенційного (і неминучого) агресора.

2. Теза про демократію й права людини як універсальні і природні цінності, розуміння і прийняття яких не залежить від особливостей тієї чи іншої культури.

Зауваження щодо першої тези стосується спотворення в ній одного з основних принципів права: судять за фактом діяння, а не за наміром його здійснити. Тоталітарність певної держави (аналог - особистість підозрюваного з огидними рисами характеру) не є підставою для агресії проти неї (судового покарання підозрюваного).

Друге зауваження. Зв’язок між тоталітарним характером політичного режиму та його агресивністю не є універсальним, а залежить, скоріше, від конкретної ситуації в конкретній країні. Такий зв’язок має бути доведений в кожному конкретному випадку на підставі прямих доказів, а не визнаватися автоматично. Найчастіше тоталітарні режими є

Віктор Пироженко

ізоляціоністськими, а основні ресурси спрямовують на придушення інакомислення у власній країні й підтримання закритого характеру суспільно-економічної системи (Північна Корея, Куба, Лівія).

Положення про наявність у людини природних прав, так само, як і їх перелік, неможливо обґрунтувати юридично; воно є умоглядним висновком з європейських ідеологічних доктрин часу Просвітництва, які спиралися, у свою чергу, на європейську філософську традицію. Справді, неможливо визначити універсальність євроатлантичних цінностей (та й взагалі будь-яких інших цінностей), якщо вони не приймаються іншими народами і їх доводиться насаджувати дуже часто силою.

Аргумент про те, що збройне втручання у внутрішні справи суверенної держави запобігає порушенням прав людини і навіть можливим жертвам від дій тоталітарного режиму в майбутньому, нейтралізується принциповою непізнаваністю, недоведеністю і неперевірюваністю майбутніх подій.

Порушення ж прав людини в ході „гуманітарних інтервенцій” (приклад - Югославія, Ірак) аж до зазіхання на головне право - право на життя, обертається конкретними жертвами тут і зараз. Можливі жертви від дій тоталітарного режиму в майбутньому - це лише прогноз (причому, не гарантований) подій, які в реальності ще не існують. Отже, очевидно, що реальна мотивація й цілі зовнішньої політики США не збігаються з їх офіційними заявами.

У контексті критики двох відправних тез сучасної американської зовнішньої політики поглянемо з нових позицій на питання: чи збігаються інтереси США з просування євроатлантичних цінностей (політичних цінностей свободи, демократії і прав людини) зі справжніми інтересами народів світу настільки, що, просуваючи названі цінності, США не тільки вирішують власні завдання, але й забезпечують інтереси всіх народів? Очевидно, що ні. І тут ми виходимо на ключову проблему сучасності, яка актуалізувалася в контексті глобалізації. Її можна виразити двома запитаннями. **Чи є євроатлантичні цінності в політиці, що посилено насаджуються США, універсальними для всіх країн і народів? Чи можуть існувати й чи існують в принципі універсальні цінності в політиці?**

Припустимо, що на перше запитання ми відповідаємо позитивно. Тоді постає наступне запитання: якщо євроатлантичні цінності демократії, прав людини, свободи тощо універсальні, то чому такі цінності й дотепер не утвердилися в світі саме в якості універсальних? І чи можна це зробити методом експорту, тобто штучного насадження таких цінностей в інших країнах?

Зробимо короткий екскурс в історію. Загальновідомо, що європейські стандарти взаємин у трикутнику „держави - суспільство - індивід” сформувалися в умовах приватної власності й незалежних суб'єктів господарювання. Останні повинні мати економічний інтерес і ресурси, щоб

його (інтерес) захищати, тобто займатися політикою. Особливі кліматично-географічні умови Греції виключали зрошуване землеробство, а, отже, були можливості для самостійного ведення справ окремими домогосподарствами, що спричинило появу в Стародавній Греції приватної власності, незалежних товаровиробників і розшарування на багатих і бідних. Такий (античний) тип господарювання уможлилював політичну боротьбу за власний економічний інтерес, а також культ занять, не пов'язаних з фізичною працею, - філософію, науку, мистецтво, літературу тощо.

Державний патерналізм на основі активного втручання в життя суспільства й мобілізаційно-бюрократичний тип державного управління став результатом розвитку економіки на основі зрошуваного землеробства. Його практикування пов'язане з величезним обсягом робіт з іригації, витратою колосальних фізичних зусиль і, отже, вимагало жорсткої організації праці великих мас людей. Це й створювало передумови для появи монархічної деспотії.

Цей екскурс в історію допомагає зрозуміти, яким чином становлення демократії як способу реалізації влади в певних соціально-економічних умовах конкретної країни можна оцінити, за А. Тойнбі, у поняттях „історичної відповіді на конкретні історичні виклики”.

З такого припущення випливає, що політичні режими й суспільно-політична система в цілому набувають таких форм і конфігурацій, які б щонайліпше реалізовували головну мету - збереження суспільних інститутів, що організують діяльність людських колективів, а, отже, й забезпечують їх виживання. Тут доречна аналогія з економічною доцільністю, котра в умовах ринку зовсім не пов'язана з моральними нормами, а спрямовується на максимальне одержання прибутку.

Цінності економічної й політичної свободи, демократії, індивідуалізму, прав людини, що виникли як історична відповідь на певний історичний виклик, широко й успішно впроваджувалися в різних країнах з найрізноманітнішою специфікою, щораз одержуючи різні форми й масштаби застосування в їх політичній системі. Ця обставина висвітлює чудову якість цих цінностей - їх технологічний характер. **Технологічний бік демократії можна визначити як спосіб заміщення управлінських посад і одержання владних повноважень, заснований на виборі більшості, формалізованому у вигляді спеціально встановленої процедури.**

Однак побічним ефектом технологічної сторони демократії є принципова неможливість перетворення її на самодостатню цінність внутрішньої і зовнішньої політики держави. Демократія, як і будь-яка технологія, має суто прикладне значення. І там, де ця технологія не спрацьовує, вона повинна або вдосконалюватися, або видозмінюватися. Як технологія, народовладдя (демократія) має цінність лише в тій мірі, у якій вона може сприяти виконанню інших, більш важливих і пріоритетних

Віктор Пироженко

завдань і цілей суспільного розвитку.

Політика посиленого насадження США способів політичного правління, правових норм і стандартів, які бачаться їм універсальними, у принципі не може бути ефективною. У практичному плані вона зводиться до того, щоб нав'язати політичним елітам і народам інших країн такі стандарти політичного й суспільного устрою, таку технологію реалізації влади, які, будучи самі по собі прийнятними, не виконують відведеної їм функції в конкретних умовах певної країни. Наприклад, не можуть встановити прийняттого балансу інтересів усередині політичної еліти, порушують керованість країною, сприяють прийняттю некомпетентних рішень через популістські настрої в управлінському апараті тощо.

Крім того, ідея насадження певних цінностей як універсальних, нехай і з найкращих намірів, обтяжена властивістю служити прикриттям для забезпечення термінових і конкретних прагматичних політико-дипломатичних, економічних і геополітичних інтересів країни-місіонера. Це неминуче, бо країна, що претендує на місіонерство, не є спеціально створеним для цієї функції незацікавленим суб'єктом політики. США, як звичайна країна, має власні економічні, політичні та військові інтереси. За таких обставин здійснення зовнішньої політики (хоча б узяті в ціннісно-ідеологічному аспекті) одвічно пов'язується з боротьбою за ринки збуту, просуванням вітчизняного бізнесу за рубежем, боротьбою за геополітичний вплив тощо, тобто із забезпеченням егоїстичних національних інтересів.

У цій ситуації ідеалістичні місіонерські цілі та настрої неминуче втрачають роль самоцінності й часто виступають як засіб забезпечення, а іноді й прикриття національного егоїстичного інтересу. Узагальнивши досвід практичної зовнішньої політики США як держави розвинутої демократії, можна зробити такі висновки:

якими б мотивами не керувалася зовнішня політика країни, що прагне експортувати власні суспільні цінності і спосіб життя, – чи то мотивами безкорисливого служіння вищим гуманістичним ідеалам, чи то мотивами використання їх, у міру можливості, для забезпечення власного егоїстичного інтересу, результат неодмінно буде пов'язаний з опором інших країн такій політиці, а відтак і з силовими конфліктами, жертвами та гуманітарними катастрофами;

у принципі неможливо провести межу між курсом на безкорисливе насадження суспільно-політичних цінностей та ідеалів в інших країнах і прагматичною політикою використання результатів цього курсу для створення тут і зараз сприятливіших умов (економічних, політико-дипломатичних, військових) існування даної країни у світі.

Сумним підтвердженням першої тези є те, що інтервенції і збройні конфлікти за участю США при демократичних адміністраціях, зокрема, при адміністрації Б. Клінтона (1992 рік – миротворча операція в Сомалі,

1995 -1996 роки – періодичні бомбування Іраку із загибеллю мирних жителів, 1999 рік - агресія НАТО в Югославії) відбувалися чи не частіше, ніж при нинішній республіканській адміністрації Дж. Буша-молодшого, на рахунок якого тільки агресія в Іраку (воєнну операцію в Афганістані у 2001 - 2002 роках слід виключити, оскільки вона була прикладом винятково оборонної, справедливої війни).

Друга теза – про неможливість зберегти ідею просування демократії і прав людини як вищої й самодостатньої мети зовнішньої політики, не піддаючись при цьому спокусі поспекулювати на цих цінностях заради забезпечення власних егоїстичних інтересів у світі – ілюструє політику республіканських адміністрацій США, особливо ж адміністрації Дж. Буша-молодшого.

Прямим підтвердженням цієї тези є думка авторів законопроекту „Про просування демократії” сенаторів Дж. Лібермана і Дж. Маккейна: „Підтримка демократії і свободи невіддільна від питання національної безпеки США. А якщо безпека Нью-Йорка, Вашингтона чи Каліфорнії хоча б частково залежить від свободи Ель-Ріяда, Багдада чи Каїра, ми повинні сприяти становленню там демократії...” [1, с. 55].

Демократичні адміністрації, у значній мірі, намагалися більше керуватися, навіть у період „холодної війни”, інтересами ідеологічного протиборства з СРСР, експортуючи, на противагу йому, свої цінності й ідеологічні настановлення. Конкретні національні інтереси нерідко при цьому нехтувалися. Прикладом такого підходу може бути демократична адміністрація Дж. Картера, головною темою зовнішньої політики якої, з огляду на контекст Гельсінських угод 1975 року, була боротьба за „права людини” у світі. Але саме в цей період США здавали свої міжнародні позиції, уступаючи радянському впливу одну країну за іншою або просто зазнаючи поразки від зміни прозахідних режимів на правління місцевих антиамериканських еліт (Нікарагуа, Ангола, Сомалі, Іран, Афганістан).

У цьому сенсі республіканські адміністрації у своїх діях завжди були більш прагматичними й чесними. Вони не плекали зайвих ілюзій щодо можливості зберегти ідею поширення свободи, демократії і прав людини як чистої і незаплямованої корисливості вищої мети американської зовнішньої політики. Впевнена перемога Р. Рейгана 1980 року під „яструбиними” гаслами і значна підтримка войовничої політики його адміністрації всередині країни стали можливими саме на тлі зовнішньополітичного провалу США за президентства Дж. Картера. Хоча Дж. Картеру й належить заслуга у виведенні теми прав людини і громадянських свобод у світі на перше місце в порядку денному світових дискусій, але саме ігнорування американського національного інтересу в конкретних регіонах світу американська еліта й виборці мали за головний критерій оцінки невдалої зовнішньої політики США в 1977 - 1981 роках.

Зовнішня політика нинішньої американської адміністрації є ще одним

Віктор Пироженко

підтвердженням принципової неможливості поєднати вирішення двох завдань: просування якихось абстрактних цінностей як універсальних і дотримання конкретних прагматичних національних інтересів – безпекових, політико-дипломатичних, економічних і геополітичних. У цьому сенсі показовим є приклад, що наводився вище, щодо відносин США з Азербайджаном та іншими країнами з перспективними джерелами нафтопостачання.

Останнім часом у публічному просторі США відбувається дискусія щодо цілей і пріоритетів США у відносинах з РФ, яка відображає розбіжності між оптимістами й скептиками (незалежно від їх партійної приналежності) стосовно проблеми збереження демократії і прав людини як вищої і самодостатньої мети зовнішньої політики. М. Макфол виокремлює серед учасників дискусії чотири табори [3].

Перший і другий табір становлять реалісти. Перші – назвемо їх „байдужими реалістами” – вважають, що „внутрішні події в Росії не впливають на здатність Кремля бути корисним, готовим до співробітництва партнером у боротьбі проти тероризму або проти поширення зброї масового знищення” [3].

Згідно з цією точкою зору, дискусії про демократію і права людини, тобто про ідеальні цінності, є перешкодою на шляху вирішення важливіших проблем, наприклад, контролю за озброєннями. Другий табір складається з традиційних (силових) реалістів. Вони вважають, що „баланс сили в міжнародній системі – це все, що має реальне значення, і що ця сила має відносний і мінущий характер. Інакше кажучи, якщо Росія стане сильнішою, то США стануть слабкішими” [3]. І навпаки. Концентрований виклад зовнішньополітичної доктрини „силових реалістів” міститься в програмі Республіканської партії США, прийнятій 1984 року на передвиборчому з’їзді в Далласі [6, с. 82 – 86]. Нині позиція силових реалістів у Республіканській партії представлена саме неоконсерваторами рейганівського призову.

Третій і четвертий табори утворюють ліберали. Ліберали, що входять до третього табору (назвемо їх „войовничими лібералами”), концентрують увагу тільки на проблемах з демократією й правами людини в Росії. Вони мають на меті підтримувати ізоляцію РФ від євроатлантичного світу доти, доки Росія не стане відповідати західним стандартам у цій сфері.

Четвертий табір складають, на думку М. Макфола, ліберали – друзі Росії, до яких він зараховує і себе (за нашими критеріями дамо їм назву „ліберали-місіонери”). На протигагу байдужим реалістам, вони вважають, що внутрішні події в Росії безпосередньо впливають на готовність РФ до співробітництва з протидією викликам сучасності. Ліберали-місіонери розглядають підлив демократії в Росії як перешкоду на шляху співробітництва в питаннях безпеки і твердять, що не бояться сильної Росії (на відміну від „силових” реалістів). Сильна, демократична Росія, на їхню

думку, може стати реальним і серйозним союзником у боротьбі проти тероризму, поширення зброї масового знищення й, на певному етапі, у просуванні демократії.

Неважко помітити, що таборів фактично два, кожний з яких ділиться на дві фракції. Межі у відтінках позицій і думок щодо зовнішньополітичної стратегії й пріоритетів між фракціями усередині одного табору розмиті й нечіткі. „Байдужі реалісти” в ситуації відмови певної країни від співробітництва з США з питань, що їх цікавлять, схильні переходити на позицію „силових реалістів”. Застосовуються ті ж методи економічних санкцій, дипломатичних і військових загроз або прямого військового вторгнення.

„Ліберали-місіонери” в ситуації несприйняття певною країною їх намагань насаджувати євроатлантичні цінності також схильні підтримувати точку зору „войовничих лібералів”, переходячи до жорстких вимог з виконання даною країною стандартного євроатлантичного набору політичних норм і правил. Досить наочно розходження в поглядах на роль США у світі між реалістами (республіканці) і лібералами (демократи) пояснює метафора „суворий шериф” (реалісти) і „турботливий батько” (ліберали) [2, с. 3 - 14].

Суть позиції реалістів деякі американські фахівці визначили терміном „новий унілатералізм”, маючи на увазі відмову США від ролі „поступливого громадянина світу” і безсоромне відстоювання власних цілей. Цим пояснюється критиковане демократами настановлення нинішньої адміністрації на ігнорування постійних альянсів (зневага послугами НАТО в кампаніях проти Афганістану й Іраку), які замінюються на „коаліції бажаючих”. Таке настановлення для демократів неприйнятне тому, що воно ігнорує ідеологічний принцип ранжування країн світу „за” євроатлантичні цінності – „проти”, а запроваджує інший критерій відбору союзників – „за” США в боротьбі з міжнародним тероризмом – „проти США”. В останньому випадку замість гасла „міжнародний тероризм” у майбутньому може використовуватися інше, але таке ж прагматичне гасло.

Позицію лібералів (переважно – демократів) можна проілюструвати висновком недавнього кандидата на пост президента США Дж. Керрі: „Америка повинна проводити **принципову дипломатію**,.. що спирається на **освічені** власні інтереси, а не на логіку гри з нульовою сумою, тобто логіку політики сили; дипломатію, яка зобов’язує Америку керувати рухом світу до свободи і процвітання” [7]. Дж. Керрі закликав використовувати гасло „прогресивного інтернаціоналізму” і не випускати з уваги приховані небезпеки, які починаються із заперечення демократії й закінчуються руйнівними озброєннями.

У цьому сенсі показова давня дискусія (травень 2005 року) у програмі телекомпанії MSNBC „Зустріч із пресою” між Х. Клінтон від

Віктор Пироженко

Демократичної партії і сенатором-республіканцем Дж. Маккейном. Дж. Маккейн незадовго перед тим став одним із співавторів сенатської резолюції, що закликала виключити Росію з „вісімки” за „відступ від демократії”. Х. Клінтон закликала президента Дж. Буша не робити цього. Вона запропонувала адміністрації активізувати діалог з Москвою. Мета цього діалогу, за її словами, „змусити Путіна повернутися на шлях демократії й вільної ринкової економіки”. Якщо ж така політика не принесе успіху, тоді, як заявила сенатор, „слід буде подумати про якісь додаткові заходи” [8]. Тому обґрунтованими можуть бути припущення [4, с. 33], що прихід демократів до влади в листопаді 2004 року підсилив би моралістичний ухил у політиці США стосовно РФ за її дії в Чечні, „за відродження поліцейської держави” і т. д. і т. п. Цікаво, що після перемоги демократів на недавніх виборах до Конгресу експерти вже роблять аналогічні прогнози.

Представники кожного з названих таборів і, причому, однаково невдало намагаються вирішити згадане вище об’єктивне протиріччя й поєднати „служіння ідеалам демократії, свободи і прав людини”, тобто євроатлантичні цінності в політиці, із забезпеченням власного егоїстичного національного інтересу. Та якщо для реалістів головна мета зовнішньої політики США - вирішення конкретних проблем і забезпечення національних інтересів, серед яких євроатлантичні цінності посідають не перше місце, то для лібералів боротьба за визнання таких цінностей усім світом є одним з головних зовнішньополітичних пріоритетів. У результаті те, що для політиків з першого табору слугує засобом (євроатлантичні цінності) вирішення інших, більш важливих для них проблем (енергетична незалежність, боротьба з тероризмом, контроль над економікою інших країн, контроль над озброєннями й поширенням зброї масового знищення тощо), для лібералів є чи не однією з головних самостійних цілей зовнішньої політики.

Незмінним залишається лише результат. І у випадку, коли зовнішньополітичні акції починаються демократами під впливом ідеалістичних мотивацій як „гуманітарні інтервенції” (Югославія), і у випадку, коли такі мотивації є лише прикриттям конкретних прагматичних цілей (Ірак), у країні, обраній об’єктом „демократизації” відбувається відторгнення цінностей, що їй нав’язуються (Іран - 1978 р.), або розпочинається гострий конфлікт між елітами стосовно умов їх прийняття (Пакистан, Ірак, Афганістан). Міжнародні механізми підтримки безпеки у цій ситуації виявляються розбалансованими.

При тому, що кінцевий результат проведення реалістами й лібералами зовнішньої політики США залишається однаково незручним для більшості держав, існує певна різниця в ступені такої незручності. Схильність реалістів не пов’язувати прямо співробітництво США при вирішенні міжнародних проблем з внутрішніми справами інших країн залишає

більший простір для маневру. З реалістами, більшість яких зосереджується в Республіканській партії, легше домовитися на суто прагматичній основі – „ти мені - я тобі”, укладаючи, так би мовити, „шлюб з розрахунку”, що робить зобов’язання сторін менш ідеологізованими, більш формалізованими й чіткими.

Модель вибудовування США відносин із сильними й слабкими країнами являють собою, відповідно, з одного боку, відносини США - РФ і США - КНР, а з іншого - США - Азербайджан. З Росією адміністрація Дж. Буша налагодила в цілому конструктивні й доброзичливі відносини (незважаючи на окремі періоди відчуження) на ґрунті боротьби з міжнародним тероризмом, уникаючи критичних оцінок внутрішньополітичного курсу адміністрації В. Путіна. З КНР саме адміністрація Дж. Буша-молодшого домоглася помітного розширення взаємного співробітництва в торговельній, економічній і політичній сферах, справедливо вважаючи сильний, хоча й недемократичний за західними мірками Китай ключовим партнером у вирішенні кризи, викликаній ядерною програмою КНДР.

Якщо ж якась держава в силу своєї слабкості не може чинити опір американському тиску, а її еліти не готові прийняти євроатлантичні цінності, то вони можуть, у принципі, піти на торг і укласти з США взаємоприйнятні угоди. (Яскравий приклад - режим Алієвих, спочатку батька, а зараз і його сина - в Азербайджані, а також Казахстан).

З лібералами це зробити набагато складніше, а то й неможливо. Наполегливість американських лібералів (переважно – демократів) у тиску на країну щодо прийняття нею євроатлантичних стандартів у ситуації об’єктивної неготовності даної країни перейти на такі стандарти в політиці найчастіше закінчується для цієї країни трагедією внаслідок прямого або непрямого втручання в її внутрішні справи. Достатнім підтвердженням цієї тези є воєнна операція НАТО проти Югославії й операція з встановлення демократичного режиму західного зразка в Іраку. З аналогічних безуспішних спроб у віддаленішому минулому можна назвати військово-політичну й ідеологічну підтримку США шахського режиму в Ірані в 1960 - 1970 рр.

Чи можуть існувати в принципі універсальні цінності в політиці?

Якщо щось і може претендувати на універсальність і бути визнаним всіма народами як універсальна цінність, так це **право на своєрідність**. Останнє означає всесвітній мультикультуралізм і право кожного народу й держави застосовувати ті політичні засоби, які забезпечать йому економічне виживання й підтримання власної національної, соціально-політичної й культурної ідентичності. Цей постулат правильний навіть тоді, коли йдеться про досить жорсткі режими на кшталт північнокорейського чи колишнього іракського. Щоб європейцям легше було змиритися й прийняти таку точку зору, необхідно вивести, наскільки

Віктор Пироженко

це можливо, аналіз політичних режимів чи типу суспільно-політичного устрою за межі моральних оцінок.

Роблячи висновки із вище викладеного, є підстави припустити, що, як мінімум, один принцип може претендувати на роль універсальної цінності – це **право на своєрідність** кожного з народів світу. Водночас США зобов'язані неухильним дотриманням у зовнішній політиці таких же правових принципів і норм, як і в національному правосудді, показувати приклад дотримання єдиних стандартів.

Література:

1. **Братерский М. В.** „Гуманитарная интервенция” во внешней политике Вашингтона. – США. Канада, 2005, № 10.

2. **Кременюк В. А.** Две модели отношений США с окружающим миром: „заботливый отец” или „суровый шериф”. – США. Канада, 2004, № 11.

3. **Макфол М.** Истинные друзья и враги России („The Moscow Times”, Россия). Цит. за <http://www.inosmi.ru/translation/217334.html>

4. **Подлесный П. Т.** Вопросы внешней политики в избирательной кампании США. – США. Канада, 2004, № 6.

5. **Трибрат В. В.** Об американской „Стратегии борьбы с терроризмом”. – США. Канада, 2004, № 3.

6. **Яковлев А. Н.** От Трумэна до Рейгана. Доктрины и реальности ядерного века. М., 1985.

7. <http://JohnKerry.com/issues/foreignpolicy>

8. <http://www.izvestia.ru/world/article1252514>